

ALİ FUAT CEBESOY'UN GÖZÜNDEN DERSİM

Mehmet PINAR¹

Öz

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e asayiş ihlal eden ve sorun teşkil eden coğrafyaların başında Dersim gelmekteydi. Cumhuriyet'in kuruluşuyla yeni rejim ulus-kimliği bağlamında türdeş bir toplum oluşturmak için milli bir inşa süreci başlattı. Cumhuriyet'in imparatorluk bakiyeleri üzerine kurulmuş olması bu düşüncenin pratiğe dökülmesini zorlaştırdı. Yeni rejim bu zorluğun üstesinden gelmek adına farklı uygulamaları hayata geçirmeye çalıştı. Aşiret yapılanmasının, farklı etnik kimliklerin ve nüfuzlu ailelerin olduğu coğrafyada ortak bir vatandaşlık modeli oluşturmak rejimin zorlandığı konular arasındaydı. Tek parti döneminde problemi çözme noktasında bir dizi raporlar hazırlandı. Bu raporların ağırlık noktasını asayiş sağlayacak askeri tedbirler oldu. Raporlar içinde en farklı olanı askeri çözümlerden ziyade bölge halkıyla iletişim kanallarının açık tutulmasını isteyen Cemal Bardakçı'nın raporu oldu. Ali Fuat Cebesoy'un jandarmaya teşkilatına dayandırdığı rapor bölgeyle ilgili ayrıntılı bilgiler sunar. Bölgede asilik faaliyetlerinde bulunanların fiziksel özelliklerinden kullandıkları silahlardan, taktik anlayışlarından geniş bir şekilde söz eder. Coğrafyaya hâkim olmanın Türk birliklerine önemli bir avantaj kazandıracığını ısrarla savunur. Asilerin hareket tarzlarına benzer taktikler geliştirilmesini önemser. Raporu diğer çalışmalardan farklı kılan yön planlı ve programlı bir şekilde süreci sükunetleştirme ve tedip diye ikiye ayırmasıdır. Coğrafyada Türk birliklerinin üstünlüğü ele geçirmesini stratejik yerlere kurulacak havzılara bağladı. Bu havzlar vasıtasıyla propagandalarla ve askeri tedbirlerle asilerin kabiliyet alanı daraltılacaktı. Raporda dikkat çeken konulardan biri de devletle işbirliği yapan aşiretlere şüpheli yaklaşımdı.

Anahtar Kelimeler: *Ali Fuat Cebesoy, Dersim, Doğu Anadolu, Rapor*

DERSIM FROM ALİ FUAT CEBESOY'S EYES

Abstract

Dersim was one of the geographies that violated the security and posed problems from the Ottoman Empire to the Republic. With the establishment of the Republic, the new regime started a national construction process to create a homogeneous society in the context of nation-identity. The fact that the Republic was founded on the remnants of the empire made it difficult to put this idea into practice. The new regime tried to implement different practices in order to overcome this difficulty. Creating a common citizenship model in a geography with tribal structuring, different ethnic identities and influential families was among the issues that the regime

¹ Doç. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Bölümü, Kurumu, E-posta: mehmetpinar@yyu.edu.tr, [ORCID: 0000-0001-5416-5220](https://orcid.org/0000-0001-5416-5220)

Atf: Pınar, M. (2022). Ali Fuat Cebesoy'un gözünden Dersim. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7(3). 48-62

DOI: 10.54831/vanyuiibfd.1090118

had difficulties. During the one-party period, a series of reports were prepared to solve the problem. The focus of these reports was military measures to ensure public order. The most different among the reports was the report of Cemal Bardakçı, who wanted to keep communication channels open with the people of the region rather than military solutions. The report that Ali Fuat Cebesoy based on the gendarmerie provided detailed information about the region. He extensively talks about the physical characteristics of those engaged in rebellious activities in the region, the weapons they use, and their tactical understanding. He insistently argues that having a command of geography will give Turkish troops a significant advantage. It attaches importance to the development of tactics similar to the behavior of the rebels. What makes the report different from other studies is that it divides the process into two as calming and reparation in a planned and programmed way. He attributed the dominance of the Turkish troops in the geography to the basins to be established in strategic places. Through these basins, the area of capability of the rebels would be narrowed by propaganda and military measures. One of the issues that drew attention in the report was the suspicious approach to the tribes cooperating with the state.

Keywords: *Ali Fuat Cebesoy, Dersim, Eastern Anatolia, Report*

Giriş

Tek parti kadroları, merkezle aynı düşünen, birlikte hareket eden ve ortak aidiyetler bağlamında bileşenleri çoğunlukta olan homojen bir toplum oluşturma gayesi içinde oldular. Aşiret yapılanması, farklı etnik kimlikler ve nüfuzlu ailelerin varlığı, rejimin amacına ulaşmasındaki en büyük engellerdi. Farklılıklara karşın ortak bir vatandaşlık bağıyla ulus-devlet çatısı altında toplumu birleştirme, birinci öncelikler arasında yer aldı. Doğu'daki en önemli başlıklardan biri Dersim coğrafyasının ıslahı konusu oldu. Doğu bölgesiyle ilgili hazırlanan raporların ağırlık noktasını Dersim coğrafyası oluşturdu.

Raporlarda benzerlikler yanında farklılıklar da dikkat çekti. Şükrü Kaya raporunda Dersim coğrafyasında hükümet otoritesinin zayıf olduğunu, aşiretlerin otorite dışı hareket ettiğini, halkın hem hükümete hem de aşiretlere vergi verdiğini, hükümet aygıtlarının bu coğrafyada etkin olamamasından aşiretlerin nüfuzunu arttırdığı kanaatindeydi. Ona göre bütün bunlara karşın aşiretler arasındaki rekabet/çatışma ortamının olduğu da bir realiteydi. Seyit Rıza'nın önlenemez yükselişi bölge için büyük bir tehdit unsuruydu. Bölgenin en büyük sorunu silahlı güce sahip aşiretlerdi. Aşiretlerde 18.000 ile 20.000 arasında silah bulunduğu tahmin ediliyordu. Dersim'in ıslahı, içinde ve bilhassa dışında yaşayan halkın saldırılardan korunması için her şeyden evvel bölgenin silahlardan arındırılması ve aşiret reislerinin bölgeden uzaklaştırılması gerekiyordu. Aşiretlerin bölgeden uzaklaştırıldıktan sonra topraksız köylüye arazi verilmesi şarttı. Ona göre bu ortamı oluşturmak için de Çemişgezek, Kemaliye, Sansa ve Kemah Boğazı'nda askeri kuvvet bulundurarak bölgeye acilen askeri harekât düzenlemek gerekliydi. (Ulutin, 2016:307). İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya göre, hükümet Dersim'de otoritesini tam olarak tesis edemediğinden ve sadece silahsız halk üzerinde etkili olduğundan aşiret ve ağaların nüfuzu artmaya devam etti.

Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, sorunun çözümünü militarist uygulamalarda göyerek “*Dersim Cumhuriyet hükümetinin bir çıbanıdır, bu çıban üzerinde kesin ameliyat yapılmalıdır.*” Bölgede okul açmak, yol yapmak, fabrikalar tesis etmek ve ıslah çalışmalarında bulunmanın çözüme katkı sunmayacağı görüşündeydi. Bölgede Türklük mefkûresini yerleştirdikten sonra okul, fabrika vb alanlara yönelmenin daha akılcı olacağı fikrindeydi. İsyân emaresi gösterenlerin ağalık, şeyhlik makamlarından beslendiğini, bu makamlara son vermenin yanında bölgedeki silahların toplanmasıyla bölgede asayişin tesis edileceği kanaatindeydi. (Kalman, 1995:125; Dersim, 2010:225-226). Devlet otoritesi tesis edilmeden eğitim, bayındırlık ve ekonomik yatırımların yapılmasını makul bir adım olarak görmedi.

İbrahim Tali (Öngören) Bey de benzer şekilde Dersim’de çözümü silahların toplanmasını ve aşiret reislerinin/ağalarının bölgeden sürülmesinde gördü. Silah toplamanın geçici bir çözüm olduğunu, askeri güç kullanılarak kesin sonuca gidilmesi gerektiği görüşündeydi. Ağalık sistemine son verilmeden bölgede asayişin sağlanamayacağı inancındaydı. Fevzi (Çakmak) Paşa da ağa, seyit, aşiret takımının batıya sürülmesi eğilimindeydi. Ona göre, Kürt kökenli yerli memurların bile bölgeden çıkartılması gerekliydi. Dersim’in okşamakla kazanılamayacağı çözümün askeri müdahalelerde olduğu inancındaydı. Bu raporların aksine seyit ve ağaların göç ettirilmesi, yeni seyitleri ve ağaları doğuracağından bu fikre sıcak bakmadı. Batıya sürülmelerinin zorluğu üzerinde durarak farklı bir öneride bulunarak Beyşehir Gölü içindeki adaya yerleştirmelerine raporunda yer verdi (Yayman, 2011:102-105). İsmet (İnönü) Paşa, Dersim’de yetkililerin asker kökenli olmasını, memurların yerel halktan olmaması gerektiğinin altını çizerek idari makamlar aracılığıyla bölgedeki silahların toplanmasının önemine dikkat çekti (BCA.030.10/111.743.11). Silahsızlanma için üç yıl beklenilmesini gerekli gördü. Bölgedeki valilik makamının çok geniş yetkilerle donatılmasını istedi. Valilik makamının ordu karargahı gibi kullanılmasının yanında bu makama idam yetkisinin verilmesini de planlamaya dâhil etti (Öztürk,2007:57). Cumhuriyet kadroları, ağa ve aşiretlere yönelik olarak Osmanlı’dan farklı yeni bir düzen kurulduğunu, yeni rejimin bu yapılanmalara karşı sert önlemler alacağı noktasında kararlı bir duruş ortaya koydular (Talu, 1937:2). Raporların ortak noktası asayişin sağlanması için ağalık/şeyhlik sistemine son verilerek silahların toplanmasıydı.

Farklı bir mecradan soruna yaklaşan Vali Cemal (Bardakçı) Bey, bölgenin Türk coğrafyası olduğunu, bölgede asayişin temin etmek için silahların toplanmasının gerekli olduğunu, bunu askeri güç kullanarak yapmanın askeri kayıp ve ciddi maliyet gerektiğinden bölge halkıyla diyalog geliştirerek sorunları çözümlenmenin daha sağlıklı olacağı eğilimindeydi (BCA.30.10/126.901-7). Okullaşma ve kültür çalışmalarlarıyla mezhep vb ayrıkçı eylemlerin önüne geçilerek sistemle birlikte hareket eden bir toplum oluşturulacağı inancındaydı. Dersim’de Alevi Türkmen ögesini vurgulu bir şekilde öne çıkartarak diğer Kürt isyanlarıyla karıştırılmaması gerektiği kanaatindeydi. Raporda Dersim’de Türkçe bilmeyene ve Kürt tipine rastlamadığını savunması bu düşünceye paralel ayrıntılardı. Cemal Bey, çözümün kaynağını militarist araçlardan ziyade bölge halkıyla kurulacak sağlıklı bir rabitayla

sağlanacağı inancındaydı. Bu yönüyle de diğer bölgeyle ilgili rapor hazırlayanlardan farklı bir profil sergiledi.

3. Ordu Kumandanı Halis Paşa raporunda Dersim halkının çoğunluğunun devlete bağlılık arz ettiğini, eşkıyalıktan uzak bir şekilde vergilerini verdiklerini belirtti. Ona göre halkı seyit ve ağaların etkisinden kurtarmak için Türk kültürünü bölgede daha fazla yaygınlaştırmak gerekliydi. Pülümür'deki okulda öğrencilerin Türklük telkin eden kitapları okuması bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmalardan biriydi. Sorunun kaynağını Türklük, Sünnilik ve Alevilik olarak görmediğinden asayişli sağlayacak, aşiretleri dizginleyecek bir politika izlenmesi gerektiği kanaatindeydi. Ağa ve şeyhlik düzenini kırmak için bölgeye Türkçeyi iyi konuşan liyakatli memurların gönderilmesi önemliydi.(Dersim, 2010: 252-253) Türklük vurgusu kendini bu coğrafyada daha fazla hissettirdi. Kazım (Karabekir) Paşa, Dersimlilerin atalarının Maveraya'yı Türkistan'dan geldiğini ve çoğunluğunun Türk olduğunu ifade etti (Karabekir, 2004: 88). İçişleri Bakanı Şükrü Kaya raporunda Dersim ve civarının çoğunlukla Türk olduğunu, bu doğrultuda çalışma yapılmasının gerekliliğine vurgu yaptı (BCA.030.10/110.740.22-3). Bu görüşlerin aksine Türk Ocağı Müfettişi Hasan Reşit Tankut, Dersim ve Ovacık'ta yaptığı incelemelerde bölgedeki gençlerin kendilerini Horasan'dan gelen Türkler olarak tanımlamalarına karşın onları samimi bulmadığını, "Kızılbaşların sahte Türkçülük" yaptığını belirtti (BCA.30.10/115.797.16-6).

Abidin Özmen ise soruna farklı bir açıdan yaklaşarak bölgede sorunun kaynağını aşiret/ağa/Kürtçülükten ziyade sınır dışında (Erivan-Suriye) yabancı ülkeler (Fransa-Rusya) tarafından üretilip Türkiye'ye sokulan bir konu olarak gördü (Umumi Müfettişler, :102; Öztürk, 2007:75). Ahmet Emin Yalman, Dersim ile ilgili hazırlanan raporlarda ortak noktanın yol yapmak, okul açmak, ağa ve aşiretleri bölgeden uzaklaştırmak olarak görülmesine karşın yazılanların kâğıt üzerinde kaldığını pratiğe dökülmediği eleştirisinde bulundu (Yalman, 1937:1). Tek parti döneminde hazırlanan raporlar ile Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın muhtemelen jandarmanın hazırladığı rapora dayandırdığı metinle askeri tedbirlerin alınması ve aşiretlerin kontrol altında tutulması noktasında benzerlikler dikkat çekmekteydi. Bu çalışmamızda raporun muhteviyatının yanında Dersim coğrafyasına yönelik askeri hareketlerde nasıl bir karşılık bulunduğunu irdelemeye çalışacağız.

Ali Fuat Cebesoy'un Hayat Hikayesi

1882 yılında İstanbul'da dünyaya gelir. Anne tarafından dedesi Doksan Üç Harbi'nin ünlü kumandanlarından Mehmed Ali Paşa, babası Büyük Millet Meclisi'nin ilk Nafia Vekili İsmail Fâzıl Paşa'dır (Özçelik, 1993:194-195). İlköğrenimini Erzincan'da, orta öğrenimini İstanbul'da bulunan Saint Joseph Lisesi'nde tamamlar (TBMM Arşivi Tercüme-i Hal Dosyası, No:15; Cebesoy, 2011:34). Mustafa Kemal Paşa ile Harp Okulu'nda tanışan Ali Fuat Cebesoy'un uzun yıllar başlayacak dostluğun temelleri atılır.

1907 yılı Haziran ayında stajını tamamlayan Ali Fuat, Paşa, 3.Ordu Kurmay Dairesi'ne atanır. Kolağası olan Ali Fuat Paşa, kısa bir süre sonra Karaferye bölgesindeki ayaklanmaları bastırmak adına görevlendirilir. Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa İttihat ve Terakki'ye katılırlar (Çoşkun, 2009:21). Karaferye isyanından birkaç ay sonra Selanik'te bulunan 3.Süvari Tümeni Kurmay Başkanlığı'na atanan Ali Fuat, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte çalışmaya başlar (Talu, 2020:9). Meşrutiyet ilan edildikten sonra Ali Fuat Paşa, Roma'da ataşemiliter olarak görev alır. Trablusgarp Savaşı ile birlikte İstanbul'a çağrılarak Manastır'da kurulacak ordunun kurmay kuruluna atanır. Üsküp'te 7. Kolordu bünyesinde şube müdürlüğü görevinde bulunur. Arnavutluk isyanında Yakova ve İpek'i asilerden temizler. Balkan savaşlarının başlaması üzerine Ali Fuat Paşa önce Karadağ'a karşı konuşlanan kolorduya komuta eder. 29 Eylül 1912'de de Yanya Kolordusunun Kurmay Başkanlığı görevine getirilir (TBMM Arşivi Tercüme-i Hal Dosyası, No:15).

I.Dünya Savaşı'nda farklı cephelerde görev yapar. Doğu Cephesinde Çapakçur bölgesinde Ruslar ile mücadele eder (Cebesoy, 2011:34). 1917'de Filistin Cephesinde görev yapar. 20. Kolordu Kumandanı olarak Gazze Muharebeleri ve Kudüs müdafasında önemli rol üstlenerek İngilizleri yenilgiye uğratar. Sina Cephesinde Nablus civarında İngilizleri durdurur (TBMM Arşivi Tercüme-i Hal Dosyası, No:15; Özçelik, 1993:194-195).

Savaş sonrası imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile birlikte başlayan Milli Mücadele'ye aktif bir şekilde katılır. Amasya Genelgesi'nin imzalanmasında önemli görev üstlenir. Erzurum ve Sivas Kongrelerine destek verir (Tağmat, 2015: 256). Temsil Heyeti tarafından Batı Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Komutanlığı'na getirilir (BCA.030.18.12/1.3.19; TBMM Arşivi Tercüme-i Hal Dosyası, No:15). Geyve Boğazı'ndan Adapazarı'na kadar uzanan bölgede görevlendirilir (Atatürk, 2007:305). Anzavur, Düzce-Hendek isyanlarına karşı mücadele eder. Bu mücadelede İsmet Paşa'dan farklı olarak düzenli birliklerin iç isyanlarda görev almasını doğru bulmaz (Cebesoy, 2000:404).

TBMM açıldıktan sonra Ankara'dan milletvekili seçilir. Yunanlılara karşı başlattığı Gediz taarruzunda başarısız olmasıyla birlikte görevinden alınarak Moskova Büyükelçiliği görevine atanır (BCA.030.18.12/1.18.1).² Ali Fuat Paşa'nın Büyükelçi olarak Moskova'ya atanması Türk-Rus ilişkilerinde yeni bir dönemi açmıştı.(Afşar, 2019:141). Ali Fuat Paşa, 16 Mart 1921'de TBMM adına Moskova Antlaşması'nı imzalar (TBMM Arşivi Tercüme-i Hal Dosyası, No:15 Tağmat, 2015: 256). Nitekim bu Antlaşma yeni devletin siyasi arenada tanınırlığının artmasına önemli ölçüde etki eder (Özalper, 2019:495).

Elçilik görevinden sonra 1923'de ikinci defa Ankara Milletvekili olarak meclise girer. Askerlik görevini bırakarak siyasi hayatı tercih eder (BCA.030.10/4.23.41). Aynı yıl TBMM'nin ikinci

² Özgeçmişinde Yunan ordusunu durdurduğundan söz eder. (TBMM Arşivi Tercüme-i Hal Dosyası, No:15.) Mustafa Kemal Paşa ise artık Batı Cephesine komuta edemeyeceği görüşünde olduğundan Moskova'ya gönderdiğini yazar. (Atatürk, 2007:343.) Kılıç Ali, Mustafa Kemal Paşa'nın Ali Fuat Paşa'yı çok sevdiği için vefa örneği göstererek Moskova Elçiliğine gönderdiğini yazar. (Turgut, 2005:129).

başkanlığına seçilir (BOA. HR.İM. 20.91; TBMM Arşivi Tercüme-i Hal Dosyası, No:15). 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer alır (Afşar, 2020:1354; Özalper, 2014:122). 1926 yılında İzmir Suikastı nedeniyle tutuklanmasına karşın serbest bırakılır (Günay, 2020:16-18). Ali Fuat Paşa, bu olayda İstiklal Mahkemesi'nin iftirasından kendilerini Mustafa Kemal Paşa'nın kurtardığını söyler (Orbay, 2000: 241). 1933'te Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine boşalan Konya Milletvekilliğine seçilir. Beşinci dönemde tekrardan Konya Milletvekili olur (Cebesoy, 2011:37).

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı yıllarında tekrar siyasete geri döner. 1939-1943 yılları arasında Bayındırlık Bakanlığı yaptığı dönemde Çukurova, Ege bölgesinin yanında Konya ve Bursa ovalarında verimin artırılması noktasında tetkik seyahatleri düzenler (BCA.030.10./199.361.7-3). 1947-1950 yılları arasında TBMM Başkanlığı yapar. 1950 Genel Seçimlerinde İstanbul ve Eskişehir'den milletvekili seçilmesine karşın Eskişehir Milletvekilliğini tercih eder (BCA.030.10./77.513.2-2). 1954 ve 1957'de İstanbul Milletvekilliğini yürütür (Cebesoy, 2011:37).

27 Mayıs 1960 İhtilâli'nden sonra aktif siyasî hayattan çekilir. 10 Ocak 1968'de vefat eder. Vasiyeti üzerine Sakarya'nın Geyve ilçesine bağlı Ali Fuat Paşa adıyla anılan kasabaya defnedilir (Özçelik, 1993:194-195).

Cumhuriyet Döneminde Dersim (Tunçeli) İsyanları ve Alınan Önlemler

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dersim³ merkezi hükümetler için sorun olan bir coğrafya olarak görüldü. Tanzimat dönemiyle merkezîyetçi teamüllerin bölgede etkisini hissettirmesiyle otoriteye karşı duruşlar kendini hissettirmeye başladı. Milli Mücadele döneminde bölgedeki otorite karşıtı duruş, Sünnî akım dışında Alevî desteğinin olduğu Kocgiri isyanıyla farklı bir boyut kazanarak farklı bir sürece evrildi. Cumhuriyet rejimi bölgede otoritesini tesis etmek için kültür, eğitim, ekonomi başlıklarını ve askeri tedbirler dâhil bütün seçenekleri gündeminde tuttu. Çözümüne yönelik hazırlanan raporların ağırlık noktasını Dersim bölgesi oluşturdu. Şeyh Said isyanından sonra bölgede hareketlilik başlamasına karşın Dersim isyanı, coğrafya ve mezhepsel farklılıklar nedeniyle diğer başkaldırlardan farklı bir durum arz etti. 1926'da Koçuşağı isyanı, iktidarların Dersim coğrafyasına planlı bir şekilde eğilmesinin önünü açtı. 1934 İskân Kanunu asayişî sağlama ve tek ulus paradigması oluşturma amacına yönelik ideal bir yasaydı. Yeni rejim, otoritesini kurmak ve homojen ulus oluşturmak için bölgede farklı pratikleri uygulasa da aşiretler arasındaki rabıtayı kesemediğinden nüfuzunu yeterli ölçüde tesis edemedi. Demenan, Hayderan, Kureyşan, Yusufan, Bahtiyaran ve Abasan Aşiretleri, Seyit Rıza ile birlikte hareket ederek ortak bir damar oluşturdular.

---

³ Osmanlı Devleti'nin son döneminde, Mamûretülaziz vilayetine bağlı bir sancak idi. Güney ve batıdan Harput sancağı, kuzeyinde Erzurum vilayeti, doğudan da Erzurum ve Diyarbakır vilayetleriyle çevriliydi. Hozat, Ovacık, Çemişkezek, Çarsacak, Mazgirt, Kızıl kilise ve Pah isimleriyle sekiz kazaya ayrılmış ve 533 köyü bulunmaktaydı. (Zengin, 2020:470.) 1925 ile 1938 yılları arasında çeşitli Kürt isyanları meydana gelmesine karşın bu şiddet patlamaları dağınık ve eşgüdümsüzdür. Kürtler arasındaki aşiretsel, dinsel ve bölgesel ayrılıklar cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren merkezi yapıyı tehdit etmeye devam etti. (Yeşilbursa- Babaoğlu, 2016:53).

Seyit Rıza'nın bölgede aşiretler üzerinde nüfuzu, öldürülen oğlunun intikamını almak için Kırgan Aşireti'ne yönelik yaptığı baskılarla/saldırılarıyla daha da arttı (BCA.030.10./113.779.1). Yoğun bir propaganda faaliyetine girişerek kadınların namusunun tehlikede olduğunu, karakollar kurularak baskıların artacağını söyleyerek sisteme karşı bir duruş geliştirdi (Akgül, 1992:124). Seyit Rıza'nın bölgede gücünü arttırmasıyla hükümet/rejim karşıtı karşı duruşlar artmaya başladı. Bölgede asayiş ihlal eden vakalarda artış gözlemlendi.

Bölgede hükümet otoritesinin sarsılmaya başlamasıyla birlikte 25 Aralık 1935'te çıkartılan Tunceli Kanunu 2 Ocak 1936'da Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi. (Resmi Gazete, 2 Kanunisani 1936). Bu kanunla birlikte Dersim'in adı Tunceli olarak değiştirildi. Birinci Genel Müfettişlik kapsamında bulunan Elazığ, Tunceli, Erzincan ve Bingöl'ü içeren Elazığ merkezli 4. Genel Müfettişlik 6 Ocak 1936'da kuruldu.

Gelişmeler karşısında 1937'den itibaren devlet/hükümet aleyhinde propagandaların arttığı görüldü. Aşiret düzenini sürdürmek istediklerinden dağınık köylerin hükümet tarafından birleştirileceği, arazileri fazla olanın elinden alınacağını, karakollar vasıtasıyla aşiretlerin silahlarının toplanacağı, evlenecek çiftlerin tartılarak aynı kiloda olmayanlara izin verilmeyeceği yönünde kışkırtıcı bir dil kullandıkları raporlarda yer aldı (BCA,030-0-010/111-743-18). Yabancı basın da Dersim coğrafyasının inkılaplardan uzak kalmış, derebeylik idaresi altında yaşamak isteyenlerin bir isyanı olarak tanımladı (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-16-B, D 65, F14-117). Bütün bunların neticesinde, 20-21 Mart 1937'de Harçık çayı üzerindeki Pah köprüsünün yakılmasıyla Cumhuriyet tarihinin en kanlı olayı başlamış oldu (BCA, 030-0-010-000-000-111-743-19:Akyürekli, 2010:108). Yabancı basına göre Seyid Rıza'nın başını çektiği bu isyan bilinçli/organizeli hareket etme açısından diğer Kürt isyanlarından farklı bir tablo sergiledi (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A IV-16, D 65, F14-106).

Asiler, isyan başlangıcında karakol ve köprüleri hedef aldılar (BCA, 030-0-010-000-000-111-744-3;-Akşam, 16 Haziran 1937). 22 Mayıs 1937'den itibaren Kutuderesi ve Sultandağı Türk birlikleri tarafından abluka altına alındı. Uçakların akınları ile mağaralar vurulmaya devam etti. Hükümet müdahalesi karşısında aşiretlerde dağılma süreci başladı (Son Telgraf, 17 Haziran 1937). *Başbakan İsmet Paşa, ağalık, derebeylik, şeyhlik sisteminin bölgede kaldırılacağını, Dersim'de imar işleri ve vergi sisteminin düzene sokulacağını, Dersim'de asayiş ihlal edenlerin bölgeden sürüleceği kararlılığını dile getirdi* (Cumhuriyet, 17 Haziran 1937). Türk birlikleri hava desteğiyle birlikte isyana katılan aşiretlere karşı büyük bir üstünlük sağladı. Seyid Rıza'nın teslimi ve akabinde bazı aşiret reisleriyle birlikte idamıyla ilk dönem sona erdi.

Başbakan İsmet Paşa, bu süreçte askeri operasyonları önemserken bölgede imar ve eğitim çalışmalarının sürdürülmesini gerekli gördü (Akşam, 15 Haziran 1937;Vakit, 19 Eylül 1937). 1937'de öncelikle devlete karşı silah kullanan muhalif altı aşiret hedeflenmişti. Yapılan operasyonla altı aşiret sindirilmiş, reisleri ve ileri gelen önderleri idam edilmiş veya öldürülmüştü. Celal Bayar'ın başbakanlık dönemiyle başlatılan operasyon, Tenkil (Tepeleme) ve Tedip (Terbiye) etme harekâtının

devamı niteliğindedir. Bu hareketin birinci aşaması 1937 Ekiminde son bulurken ikinci aşama için 1938 baharı planlandı (Akyürekli, 2010:115). 1938 yılına gelindiğinde devlet otoritesinin özellikle ilçelerde hissedilir olması aşiretleri hala rahatsız ediyordu. Bunun yanında Seyit Rıza'nın idam edilmesine rağmen Tunceli'deki karışıklıklar giderilemediği gibi, bölge aşiretlerinin devlet otoritesini tanımama kararlılığı da devam ediyordu.

İkinci harekât elde edilen tecrübe ve coğrafyayı iyi tanımanın verdiği avantajla daha seri sürdürüldü. İkinci hareket belli başlı aşiret liderlerinin ön plana çıkmadığı isyandan kalan bakiyeleri temizleme harekâtı olarak gerçekleşti.

Ali Fuat Cebesoy'un Gözünden Dersim

Ali Fuat Cebesoy, Konya Milletvekilliği döneminde Dersim ile ilgili görüşlerini İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya, Dördüncü Umumi Müfettişliğine, Genelkurmay Başkanlığına ve Başbakanlığa bir rapor şeklinde sundu. Rapor daha çok Dersim üzerine yazılan kitabın tanıtımı ve kritiği şeklindeydi.

Ali Fuat Cebesoy, İçişleri Bakanlığı tarafından kaleme alınan ve Dersim hakkında yapılan çalışmanın tarihsel tecrübenin ve birikimin bir eseri olduğu kanaatindeydi. Ona göre bu çalışmanın bölgede görev yapan memur ve ordu mensuplarına rehber olacağına şüphe yoktu: *"Bu eser her yeni bilgi ve tecrübe ile geliştirilecek olursa daha kıymetli istifadeler sağlayacaktır. Bu eser aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunda, Arnavutluk, Yemen, Havran, Dersim gibi vaktiyle yetişmiş sahte uzmanlar gibi yenilerin türemelerinin önüne geçmeye ve bundan böyle Dersim'e tayin olunacak her yeni memur ve komutanı az zamanda uzman olarak yetiştirmeye yardım edecektir."* (BCA.030.10/111.745.3-2). Bölgedeki sorunun çözümünün önemli aşaması olarak iyi yetişmiş kadroların varlığını gerekli gördü.

Ortaya konulan bu eserle birlikte hükümetin planlayacağı iyileştirme ve sakinleştirme programıyla doğru bir adım atılarak Dersim'de sükûnetin sağlanacağına inancı tamdı. Böyle bir adımın atılmaması durumunda Dersim'de sorunun uzun bir süre daha devam edeceği kanaatindeydi.

Dersim'de yapılan askeri hatalardan biri bölgede görev yapan seyyar- sabit jandarma ve ordu birliklerinin karşılardaki asi kuvvetlerinin silahlarını, kabiliyet tarzlarını, bölgenin coğrafi durumunu dikkate almadan hareket etmeleriydi. Ali Fuat Paşa, çete savaşı yapanlarla dışarıda farklı ülkelerle yapılan mücadelelerin bir tutulmaması gerektiğini, aralarında birçok farklı noktaların olduğunun dikkate alınarak bütün birliklerin mahalli mücadele usullerine göre donatılmasının gerekliliğine vurgu yaptı. Çete savaşçılarına karşı yerel mücadele modelinin kullanılması durumunda birçok alanda başarının kendiliğinden geleceğinden ümit vardı (BCA.030.10/111.745.3-2). Bölgenin coğrafi dokusunun ve asilerin hareket tarzlarının, mücadele biçimlerinin dikkate alınmasını önemsendi.

Ali Fuat Paşa, bu planlamada bazı durumlara dikkat çekti. Ona göre, Dersim'deki asilerin fert ve topluluk olarak çarpışma ve dayanma yeteneklerinin tespiti önemliydi. Bölgenin tarihsel süreçte sürekli direnen, asilik yapan bir coğrafya olması itibarıyla buna meyilli olan halkın cesaret ve gurura kapılması da ciddi bir problemdi. Bölgenin coğrafi koşulları, korunaklı alanların çokluğu da eklenince

asilerin teslim olması uzun bir zaman alacaktı. Asilerin ailelerine korunma ve sığınma alanları oluşturmaları teslim olma alternatifini zayıflatmaktaydı. Coğrafyanın vermiş olduğu avantajla vücut yapılarının sağlamlığı da dikkate alınmalıydı. Asilerin ele geçirdiği mavzer, tüfek ve cephaneye karşın tüfekten başka silah kullanmamaları ve süngü-bombayı düzenli birlikler gibi kullanamamaları bir dezavantajdı. İyi nişancı oldukları da yadsınamaz bir gerçeklikti. “Çok uzaktan görmek ve çok yürümek gibi özellikleri varmış. Karşısındakini şaşirtma ve moralini bozma konusunda çok ustalıkla davranırlarmış. Saldırı hareketini, gündüz çok kuvvet göstererek yapmak ve gece özellikle arkadan basturmak suretiyle uyguluyorlarmış. Ulaşım yolları üzerindeki zayıf kuvvetlere gündüz de saldırdıkları olmuştur. Bölgedeki tahta köprüleri kolay bir şekilde imha ederlerken taş köprüleri tahrip etmede zorlanmaktaydılar. Hâkim mevzileri ve bir hat üzerinde coğrafi konumu kendileri açısından elverişli köyleri daha uzun zaman savundukları görülmekteydi. Bu mevzilerin Kutu ve Ali boğazı dereleri gibi sağlam korunma alanlarında olması durumunda savunma daha uzun sürebiliyordu (BCA.030.10/111.745.3-2). Asilerin hareket kabiliyetlerinin yakından bilinmesi avantajlı pozisyonlarını dezavantaja dönüştürebilirdi. Ali Fuat Paşa, yapılacak planların uygulanabilirliğine göre hareket edilmesi gerektiğini savunurken hayata geçirilecek yöntemle de ilgili bilgiler verdi.

Asayiş Berkemal: Sükunetleştirme Dönemi

Bölgedeki ıslahat hareketlerinden taviz verilmemesi gerektiğinin altını çizdi. Yapılacak ıslahat hareketinin bütün bölgeyi kapsamasını önemsemesine karşın korunaklı yerlerde bunun zor olduğu gerçeğini de göz ardı etmedi. Ona göre, asilerin elindeki tüfeğe karşı Türk birliklerinin hafif ve ağır makinalı silahların atış kapasitesi ve hızı bir avantajdı. Oluşturulacak karakollarla ve bomba taşıyan devriyelerle kalabalık asi grupları etkisiz hale getirilebilirdi. Geceleri projektörlerle tehlikeli yerlerin aydınlatılması ve asilerde bulunmayıp Türk birliklerinin elinde bulunan birçok teknik araç sayesinde az kuvvetle çok sayıda asiye karşı dayanmak ve üstünlük kurmak mümkündü. Teknik araçların tecrübeli askerler tarafından kullanılması durumunda asilere karşı üstünlük daha belirgin bir hale gelebilirdi. Aynı zamanda bölgeye takviye kuvvetlerin sevk edilmesi, Türk birliklerine zaman kazandıracığı gibi sarp araziye hâkim olmanın önünü açacaktı. Sarp arazinin iç kesimlerine hâkim olunması durumunda buralara blok havzlar yapılarak cephane, yiyecek ve su depolanabilirdi. Bu blok havzlar zamanla Dersim çevresinde birer kale haline dönüştürülebilirdi. Bu depolama ve savunma kaleleri, tarihsel süreçte sürekli asayiş ihlal eden asilerin direncini kıracağı gibi, asiler üzerinde bir caydırıcılık da oluşturabilirdi. Bu havzların tek bir standartta yapılmasının doğru olmadığını, Dersim'deki yerin önemine ve uygunluğuna göre havz yapılmasını gerekli gördü. Hâkim noktalara inşa edilecek havzlarda yükseklik göze çarpmayacak ve köşeleri belirgin olmayacak derecede yapılmalıydı. Vadilere yapılacak havzlarda ise aksine yükseklik belirgin olmalıydı. Birliklerin fazla yorulmaması için blok havzların etrafı tel örgülerle çevrilmeliydi. Blok havzların sükunetleştirme devrinde diğer önemli görevi buradaki kumandanlar vasıtasıyla dere yataklarına nerelerden gizli olarak girilebileceğini ve nerelerinde gizlice sığınıp korunabileceğini keşfetmekti. Bunun sağlanması

durumunda ailelerini ve erzağını buralara sevk etmeleri durumunda asilerin tespiti mümkün olabilirdi. Havzlar etrafında yapılacak keşif çalışmalarıyla asilerin hareket kabiliyetleri, sığınacakları noktalar önceden tespit edilebilirdi. Silahlı mücadelenin yanında havzlarda bulundurulacak uzman kişiler vasıtasıyla asiler üzerinde propaganda çalışmaları bile yürütülebilirdi. Bundan başka, yaralı olan kimseler, ıslahat çerçevesinde asiler üzerinde propaganda yapabilmek için blok havzlarda bulundurulmalıydı. “*Bu blok havzlarda, ıslahat (düzeltme, iyileştirme) ve sükunetleştirme ile vazifeli olan memur ve komutanların birer kaptan kulesi olması ve buraya sık sık gelerek vazifelerini iyi uygulamak için buralardan incelemeler yapmalı ve işlerini bu surette yoluna koymuş olmalıdırlar.*” (BCA.030.10/111.745.3-4). Blok havzlar araçların gelip-gidebildiği güzergâh noktalarına yapılmalıydı. Bu araçlar aynı zamanda yollarda kontrolü sağlayabilirdi. Rapor bu noktada bölgeyle ilgili hazırlanan diğer çalışmalara paralel şekilde sorunun militarist üstünlükle çözüleceği eğilimindeydi. Havzlarda, devriye gezen birliklerin arttırılmasıyla ve silah üstünlüğünün sağlanması durumunda asilerin kabiliyet alanı daraltılabilirdi.

Dersim akarsuların yonttuğu vadiler, yerleşim yerleri ve yüksek düzlükleri birbirine bağlayan geçitlerden oluşmaktaydı. Bölgedeki sarplık askerî hareketleri kısıtlayacak derecedeydi. Vadilerin ulaşımı oldukça zordu. Sert uçurum ve vadilerin asi yapısı yaşam kadar operasyonları da güçleştirmekteydi (Akyürekli, 2010:8).

Ali Fuat Paşa, Dersim’de kontrolü sağlamak için bazı çalışmaların yapılmasını gerekli gördü. Yapılacak çalışmaların iki kategoride ele alınmasıyla daha sağlıklı sonuçlar ortaya çıkabilirdi. Sükunetleştirme ve Tedip (edeplendirme) dönemi. Askeri hareketten sonra hâkimiyetin tesisi için tedip döneminin zamana yayılarak planlı bir şekilde uygulanmasını değerli buldu.

Tedip döneminden önce asayişi sağlamak için sükunetleştirme evresinin önemine vurgu yaptı. Sükunetleştirme döneminin ayrıntılarına şu şekilde yer verdi: Siperlere yerleştirilecek iki makinalı tüfeğin yana doğru ateş açacak bir açığa yerleştirilmesiyle güvenlik sağlanarak gece Türk birliklerinin dinlenmesi sağlanabilirdi. Blok havzların inşasının tehlikeli bölgelerden başlatılması durumunda küçük çaplı topların buralara yerleştirilebileceğine de raporunda yer verdi. Bir ayaklanma karşısında geriden yardım kuvvetleri gelinceye kadar ileri birliklerin direnip dayanması iki şeyle elde edilebilirdi. Bunlardan biri fazla yorulmamaları, ötekisi dinlenmeye geçecekleri zaman diliminde güvenebilecekleri sığınakların bulunmasıydı. Oluşturulacak sığınıklarla devriye gezen seyyar birliklerin saldırılar karşısında direnci ve taarruz gücü arttırılabilirdi. Devriye gezen birliklerin geceleri sığınaklarda dinlenmeleri, gündüz yapılan operasyonları kolaylaştıracaktı. Böylelikle asilerin hareket alanı daralacaktı. Birlikler arasında bağlantıyı sağlayan yol güzergâhlarında silahlı zırhlı araçların devriye gezmesi birliklerin güvenliğini sağladığı gibi moral motivasyonunu da arttıracaktı. Zırhlı araçlarla birlikte konvoy şeklinde kamyonlara yerleştirilecek askerlerle asilerin direnci kırılabilirdi (BCA.030.10/111.745.3-5). Sığınaklarla ve modern silahlarla coğrafya daraltılarak asilerin mobilize olmalarının önüne geçilecekti.

Sükunetleştirme devrinde hükümet konağı, karakol, okul, köprü vs. savunma odaklı/özellikli yapılmalıydı (Son Telgraf, 30 Haziran 1938). Sahada asilere karşı bomba kullanılması en etkili silahlardan biriydi. Bölgeye gönderilecek öğretmen ve memurların silah ve bomba kullanması gerekebileceğinden bu minvalde yetişmiş kişilerden seçilmesi önemliydi.

Hükümet 1936'dan itibaren kışlaların yanında dağların geçit kısımlarını gözlemleyecek karakollar yapmaya başladı (Tarih Vakfı Necmeddin Sahir Sılan Arşivi, 2012:324). Merkez ve ilçelerde köprü, yol yapımına hız verildi (Akşam, 13 Eylül 1937; Ulus, 5 Temmuz 1937). Tunceli merkezde de ordunun lojistiğinin sağlanması için büyük bir kışlanın yapılması planlandı (Tan, 22 Haziran 1937). Kâğıt üzerinde teoride tartışılan sorunların pratikte de bir karşılık bulduğu dönemler de yaşandı.

Tedip Dönemi

Sükunetleştirme devrinde tedibe dair hazırlıkların eksiksiz bir biçimde tamamlanmış olması önemliydi. Bu hazırlıklar belli plan dâhilinde yapılmalıydı. Bölgede alınacak önlemlerle/kurulacak düzenle bölgeye dışarıdan silah ve cephaneye getirilmesine imkân verilmemeliydi. Bu noktaya dikkat edilmemesi, yeni silah ve cephanenin sokulması durumunda sükunetleştirme döneminin uzayacağı gibi yeni ölümleri ve masrafı beraberinde getirecekti (BCA.030.10/111.745.3-6). Asayiş sağlanmadan bölgeye yönelik her türlü yatırım sonuçsuz kalacaktı. Bu yönüyle Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'in tespitleriyle benzerlik arz etmekteydi.

Dersim'e dışarıdan asilere destek olmak ve dayanışmayı arttırmak için propaganda amaçlı kişilerin engellenmesi birinci öncelikler arasında yer almalıydı. Bölgeye dışarıdan tedibi sağlama amaçlı birliklerin gönderilmesinin hazırlıkları önceden planlanmalıydı. Tedibe karar verildiğinde bu birlikler vakit kaybetmeden bölgeye intikal ettirilmeliydi. Bunun sağlanması durumunda asilerin harekât alanı kısıtlanabilirdi. Bölgeye sevk edilecek birliklerin bölgeyi bilmesi ve dağcılık eğitimi alması önemli bir ayrıntıydı. Dağcılık eğitimi alan birliklerin bulunmaması durumunda dağcılıktan anlayan uzman kılavuz kişilerin birliklerle birlikte hareket etmesi şarttı (BCA.030.10/111.745.3-7). Yalman, tedip döneminde köylerin ve ekin alanlarının yakılması durumunda asilerin mukavemet direncini arttıracığından bu tür eylemlerden uzak durulması gerektiğini belirtti (Yalman, 1937:1).

Asilere destek veren aşiretlerin tespiti önemliydi: 1) Kutu deresinin batı ve kuzeyinde, 2) Kalan deresi batı ve kuzeyinde 3) Kalan deresinin Munzur çayı ile birleştiği noktadan itibaren Munzur çayının batısına uzanan kısmının güneyinde 4) Ali Boğazı kuzey ve güneyinde oturan aşiretlerdir ki bunlar ayaklandıkları zaman köylerini boşaltarak ailelerini ve mallarını kendi bölgelerinde barındıracak yerler bulabiliyorlardı. Bu gibi elverişli yerler daha önceden asilerin elinden alınabilmiş olunsaydı aile ve mallarını ortada bırakma paniğine düşebilirlerdi. Korunma güdüsünden mahrum hissettikleri anda da otoriteye boyun eğeceklerdi. Buradan hareketle tedip hareketlerinin ulaştırabileceği bölgelerde barınacak yerlerin girişleri tutulmalı ve oralara zamanla blok havzlar yapılmalıydı. Kutu deresinin güney ve kuzey ağızlarının uygun noktalarına, Sin beldesinde barınak oluşturulacak muhtemel yerlere, Ali boğazına hâkim olabilecek noktaya birer blok havzın yapılması

sükunetleştirme-tedip devirlerinin sağlıklı atlatılması bakımından çok faydalı olacaktı. Bunlardan başka Kahmut ve Sin beldesi gibi tedip hareketlerine baz olabilecek yerlere de birer blok havz yapılmalıydı (BCA.030.10/111.745.3-9). Rapor aşiretlerin yayılma alanlarını en ince ayrıntısına kadar detaylandırmaktaydı. Ali Boğazı gibi stratejik yerlerin kontrol edilmesi durumunda asilerin ailelerini muhafaza/koruma çabaları sonuçsuz kalacaktı.

Tedip devrinin plan bakımından özellikleri şunlardı: Dersim'de görev yapan birlikler tedip devrinde tecrübe edindiklerinden güvenilir gibi gözükten aşiretlerin kılavuzluğuna ihtiyaç kalmayacaktı. Özellikle boğazlar bölgesinde kılavuza ihtiyaç kalmaması önemli bir noktaydı: *“Mühim boğazlar, geldikleri ileri mevziler ve asilerin kaçabilecekleri istikametlerin en önemlileri önceden birliklerimiz tarafından ele geçirilmiş bulunacağından dost gibi görünen aşiretlerin ve kabilelerin yardımlarına başvurmaya lüzum kalmayacak ve bunların ihanetine şimdiye kadar olduğu gibi maruz kalınmayacaktır.”* (BCA.030.10/111.745.3-9).

Asiler, tedip hareketlerinde direniş gösterdikleri hâkim ve zorlu yerlere nerelerden kolayca girilebileceğini ve nerelerden çevrilebileceklerini ince ayrıntısına kadar keşfettiklerinden onlara kayıp verdirmek zorlaşıyordu. Asilerin sahadaki bu pratikleri kendilerine zaman kazandırdığı gibi, Türk birliklerini de uğraştırmıştı. Sükunetleştirme döneminde Dersim arazisi iyice tetkik edilmediğinden ve dağ donanımlı birliklerin oluşturulmasında yaşanan sıkıntılar tedip dönemini etkilemişti. Dersim'in kendine özgü coğrafyası iyi analiz edilmediği ve coğrafyayı bilen tecrübeli askerler (dağ birlikleri) bölgeye sevk edilmediği sürece sayıca üstün birlikler kullanılsa bile sonuca gidilemeyeceği ve tedip sürecini sekteye uğratacağı endişesi sürekli paylaşıldı. Cumhuriyet iradesinin Dersim coğrafyasında başlatmış olduğu tedip sürecinin başarıya ulaşması planlı ve bu sayılan araçların yerinde kullanılmasıyla mümkün olacağı önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktaydı.

Sonuç

Tek parti iktidarının bölgede devlet otoritesini tesis etmeye yönelik reflekslerinin yanında rejimin arzu ettiği vatandaş modelini oluşturmak için de kültürel faaliyetleri de sürdürmekten geri durmadı. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e asayiş ihlalleriyle ön planda olan Dersim tek parti döneminde hazırlanan raporlarda sorunun çözümüne yönelik tespitlerle öne çıktı. Raporların genel olarak ortak noktası, militarist tedbirlerle bölgede asayişin tesis edilmesiydi. Aşiret ve ağalık sisteminin törpülenmesiyle bölgede hükümet otoritesi güçlenecekti. Diyarbakır Valisi Cemal Bey (Bardakçı) farklı olarak askeri çözümler yerine bölge halkıyla iletişim kanallarının açık tutulması gerektiği yönünde bir tavır ortaya koydu.

Ali Fuat Paşa'nın Dersim sorununa yaklaşımı daha çok İçişleri Bakanlığı tarafından kaleme alınan raporun aktarımı şeklindeydi. Raporda isyancıların ne gibi silah ve teçhizata sahip olduğu, yörenin coğrafi yapısının bölgeye düzenlenecek operasyonları güçleştireceği öne çıkan konulardı. Bu durum karşısında bölgeye düzenlenecek girişimlerde devletin askerlerinin nasıl bir yol izleyeceği önemli bir parametreyi oluşturmaktaydı. Ali Fuat Paşa bu çalışmanın bölgede görev yapan sivil/askeri

çalışanlara yol göstereceği konusunda ümitliydi. Eserden hareketle bölgedeki en büyük sorunu, görev yapan ordu mensuplarının coğrafyayı iyi bilmediği gibi asilerin hareket kabiliyetlerini/planlamalarını iyi analiz edememesi olarak gördü. Dağcı birliklerin bölgede istihdam edilmesiyle coğrafi üstünlük Türk birliklerine geçecekti. Bölgenin coğrafi dokusuna uygun ve düzensiz/çete mücadelesiyle hareket eden asilere karşı benzer stratejiler pratiğe dökülmeliydi. Rapordan hareketle planlı işler yapmak adına sükunetleştirme ve tedip dönemi olarak sürecin ikiye ayrılmasını olumladı. Bölgede bulunan sükunetleştirme döneminde asilerin bölgeyi iyi bilme avantajına karşın teknik donanım açısından Türk kuvvetlerinin üstünlüğü belirgindi. Raporun üzerinde durduğu en önemli nokta blok havzlar meselesi oldu. İnşa edilecek havzlarla gıda ve cephane stoku yapılabileceği gibi bölgede devriye atan birlikler arasında da koordinasyon sağlanacaktı. Stratejik noktalara yapılacak havzlarla asilerin sığınak alanları da kontrol edilebilecekti. Havzlarda askeri operasyonların alt yapısı sağlanacağı gibi burada istihdam ettirilecek uzmanlarla asilere yönelik propaganda faaliyetleri de yürütülebilecekti. Bölgeye gönderilecek devlet memurlarının silah ve bomba kullanmayı bilenlerden seçilmesi önemli bir konuydu. Yol, köprü ve karakol yapımına hız verilmeliydi. Tedip döneminin en önemli süreci bölgeye dışardan gelecek silahların ve propaganda yapma amacıyla olanların engellenmesiydi. Bu süreçte asilere destek veren aşiretlerin tespit edilmesi hassas bir konuydu. Tedip döneminde askeri birliklerin tecrübe kazanmasıyla bölgede birliklere kılavuzluk yapan aşiretlere ihtiyaç kalmayacaktı. Bu bilgiden hareketle hükümet aygıtlarının bölgede işbirliği yaptığı aşiretlere bile güvenmeyip mesafeli bir duruş sergilediği anlamı çıkmaktaydı.

KAYNAKÇA

Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

TBMM Arşivi

Resmi Yayınlar

Resmi Gazete, 2 Kanunisani 1936, Sayı:3195.

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Son Posta

Son Telgraf

Tan

Ulus

Vakit

Araştırma Eserler

Afşar, E., (2019). “*Türk Dış Politikasına Tarihsel Bir Bakış: Türk-Rus İlişkileri (1919-1925)*” Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4 (7) , 135-148.

Afşar, E., (2020), “*Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın “Programları” Ekseninde Mukayesesi*”, History Studies, 12/4, Ağustos 2020, ss. 1351-1380.

Akgül, S., (1992). *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Akyürekli, M., (2010). “*Dersim Sorunu (1937-1938)*”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Atatürk, K., (2007). *Nutuk 1919-1927*, Haz: Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, (2005). Der: Hulusi Turgut, İş Bankası İstanbul: Kültür Yayınları.

Cebesoy, A.F., (2000). *Milli Mücadele Hatıraları*, Editör: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları.

Cebesoy, A.F., (2011). *Siyasi Hatıralar I*, Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları.

Coşkun, A., (2008). “*Samsun'dan Önce Bilinmeyen 6 Ay*”, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları Yayınları.

Dersim raporu. (2011). Haz: İzzettin Çalışlar, İstanbul: İletişim Yayınları.

Talu, E., (1937). “Dersim Meselesi Tarihe Karışmıştır”, Son Posta, 17 Haziran.

Günay, E., (2020). “*Bir Hürriyet Hikayesi*”, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kalman, M., (1997). *Belge Tanık ve Yaşayanlarıyla Ağrı Direnişi (1926-1930)* Peri Yayınları. İstanbul.

Karabekir, K., (2004). *Kürt Meselesi*. Özergin, F. (Haz.) İstanbul: Emre Yayınları.

Orbay, R., (2000). *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım II*, Emre Yayınları, İstanbul.

Özalper, M., (2019). “*Millî Mücadele Döneminde İki Hariciye Bakanı: Bekir Sami Bey (Kunduh) ve Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk)*”, *Tanzimat'tan Günümüze Olaylar ve Kişiler Ekseninde Türk Hariciyesi*, Ed. İ.S. Yuca, H. Kara, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

- Özalper, M., (2014). “*Bir Muhalefet Partisi’nin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*”, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.2, S.1.
- Özçelik, A., (1993).“Cebesoy, Ali Fuat”, *DİA.*, Cilt: 7, İstanbul. 194-195.
- Öztürk, S.1, (2012). İsmet Paşa’nın Kürt Raporu, İstanbul: Doğan Kitap.
- Tağmat, Ç. D. (2015). “*Ali Fuat Paşa’nın Moskova Büyükelçiliği Dönemi Yazışmaları*”, T.C Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Talu, M., (2020) “*General Ali Fuat Cebesoy’un Hayatı*”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tarih Vakfı Necmeddin Sahir Sılan Arşivi, (2012). Doğu Sorunu Necmeddin Sahir Sılan Raporları (1939-1953), Derleyen: Tuba Akekmekçi-Muazzez Pervan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Ulutin, H.H., (2016). II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Döneminde Dersim, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Varlık, B.(Haz), (2010). Umumi Müfettişler Konferansında Görüşülen ve Dâhiliye Vekâletini İlgilendiren İşlere Dair Toplantı Zabıtları İle Rapor Ve Hülâsası, Ankara: Başvekâlet Matbaası,
- Yalman, A.E., (1937). “*Yüz Senelik Dersim İşi Şifa Yolunda*” Tan 15 Haziran.
- Yayman, H., (2011) Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası, Ankara: Seta Yayınları,
- Yeşilbursa, E.G.-Babaoğlu, R., (2016).“*Atatürk-İnönü Ayrılığı ve Dersim Olayları*”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 58.
- Zengin, E., (2020).“*Tarihsel Süreçte Dersim Meselesi*”, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 64.